

**Лінгвістичні засади
компетентнісної методики навчання синтаксису**

**Неллі БОНДАРЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України**

УДК 81'367.4.161.2

Статтю присвячено лінгвістичним засадам навчання синтаксису української мови в основній школі. Відзначається інтегративна роль синтаксису, який функціонально об'єднує одиниці всіх рівнів мовної системи і цим забезпечує собі провідну роль у здійсненні учнями мовленнєвої діяльності й досягненні цілей мовної освіти загалом. Автор з'ясовує, якою мірою теорія і практика навчання синтаксису відповідають сучасним вимогам, характеризує стан різноаспектних наукових досліджень синтаксистів, аналізує основні синтаксичні теорії та визначає лінгвістичні засади вдосконалення методики навчання синтаксису.

Ключові слова: *наукові засади, удосконалення, методика навчання, синтаксис, функціонально інтегративна роль, аналіз синтаксичних теорій, різноаспектний розгляд мовних явищ.*

Постановка проблеми

Стратегічним орієнтиром удосконалення мовної освіти, одним із напрямів її модернізації є реалізація компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів у навчанні мови. Саме на це націлюють Державний стандарт базової і повної середньої освіти та програма.

Кінцевою метою навчання української мови є формування в учнів комунікативної компетентності, що забезпечує їм можливість успішно й результативно здійснювати мовленнєву діяльність.

Надважливим складником у структурі комунікативної компетентності вважають мовну компетентність – сукупність знань про систему мови, правила функціонування мовних одиниць у мовленні та здатність за допомогою цієї системи сприймати чужі думки, формулювати, висловлювати й передавати власні.

Вибір лінгвістичної концепції, пов'язаної з тим чи іншим напрямом дослідження, визначається метою й завданнями вивчення мови. Тому в центрі уваги сучасної граматичної теорії – питання системи мови, її структури, мовної та мовленнєвої семантики, когнітивістики й комунікації.

Найменшою і водночас найбільш значущою комунікативною одиницею, що забезпечує реалізацію функцій мови як засобу формування, оформлення, вираження й передачі думки, є речення – основна одиниця синтаксису. Саме в реченні фокусуються елементи всіх рівнів мови і саме воно є найменшою одиницею спілкування.

На відміну від інших рівнів та аспектів мови, синтаксис безпосередньо задіяний у процесах мислення й комунікації. Як завершальний ярус мовної системи, він дає можливість показати, засвоїти й відтворити на синтаксичному тлі функціонування одиниць різних рівнів мови. Найбагатогранніші з-поміж усіх синтаксичні одиниці, що увінчують систему мови, утворюють струнку ієрархію – від словоформи до тексту.

Усі засоби мови набувають комунікативної дієвості саме на синтаксичному рівні, який функціонально об'єднує та інтегрує одиниці всіх рівнів мовної системи, встановлює об'єктивні зв'язки й відношення між явищами дійсності та їх сприйманням особистістю.

Засвоєння синтаксису формує в учнів уявлення про структуру мови, зв'язки між синтаксичним та іншими її рівнями; дає змогу оцінити функціональні можливості всіх засобів мови тощо.

Практичне значення опанування синтаксису в тому, що воно створює базу для розвитку граматичного ладу мовлення учнів, засвоєння синтаксичних норм української літературної мови; забезпечує мовленнєвий розвиток учнів у процесі здійснення комунікативно-мовленнєвої діяльності; створює підґрунтя для оволодіння правописними навичками.

Мета статті – визначити роль і практичне значення шкільного курсу синтаксису в досягненні цілей мовної освіти; з'ясувати, якою мірою відповідає він сучасним вимогам і наскільки забезпечує розв'язання поставлених завдань; визначити наукові засади вдосконалення методики навчання синтаксису.

Аналіз актуальних досліджень

Питання теорії і методики навчання синтаксису в різних його аспектах – когнітивному, комунікативному, семантичному, поняттєвому, типологічному, структурному, стилістичному та ін. досліджували такі знані науковці як О. Потебня, І. Білодід, Л. Булаховський, М. Русанівський, О. Жовтобрюх, О. Пешковський, Ф. Буслаєв, С. Єрмоленко, В. Бабайцева, О. Бондарко, Л. Кадомцева, М. Плющ, П. Дудик, О. Селіванова, В. Сидоренко, Ю. Жлуктенко, В. Кононенко, Г. Городенська, Н. Іваницька, А. Загнітко, С. Омельчук та ін.

Сучасна теорія синтаксису відзначається оригінальністю підходів, концепцій та аспектів дослідження.

Абстрагований розгляд структурних моделей синтаксичних одиниць поступається місцем більш запитаному школою конкретно-мовному аналізу словосполучень, речень і складніших утворень. Дослідники акцентують увагу на їх органічному зв'язку зі значущістю граматичних форм, що враховують синтетичний характер синтаксису. Актуальна орієнтація на ті його аспекти, які співвідносять семантику речень із позамовною дійсністю (діяльністю), з'ясовують діалектику відношень між загальним, логічним смислом речення і його граматичним значенням.

Провідна ідея сучасного вчення про речення – утвердження його центрального місця в граматичній системі мови, виняткової ролі в мислетворчості, оформленні й донесенні думки, мовленнєвій діяльності та комунікації.

Мовознавці розглядають речення як складне, багатоаспектне й різнопланове утворення в усій багатовимірності його складників, що об'єднують і увінчують всі аспекти, рівні та яруси мовної системи. Це цілком відповідає традиційній для школи орієнтації на різні аспекти розгляду мовних явищ. Водночас науковці зосереджуються на основному об'єкті – мовленні в усьому багатстві й розмаїтті його конструктивних можливостей, семантичних (сміслових) і стилістичних варіантів, паралельних і синонімічних побудов.

Проте досі немає єдиного загально визнаного визначення речення, яке характеризується здебільшого однобічно. Існують розбіжності у розумінні синтаксистами співвідношення «речення – висловлення – предикативна одиниця». Потребують корекції визначення деяких понять. Дискусійними залишаються питання, пов'язані з класифікацією односкладних, простих і складних речень. Бракує фундаментальних досліджень, присвячених розвитку синтаксичних умінь і навичок у комунікативному аспекті.

Виклад основного матеріалу

Визначений Державним стандартом і програмою мовний зміст курсу, номенклатура понять та їх трактування загалом відповідають сучасному стану мовознавчої науки. Запроваджений свого часу пропедевтичний курс синтаксису і пунктуації забезпечує ознайомлення учнів з необхідними відомостями і формування на їх основі вмінь і навичок, що полегшує засвоєння відповідного матеріалу у 8-9 класах.

Проте стан вивчення синтаксису й пунктуації в школі не задовольняє зрослих потреб суспільства і вимог до мовної освіти.

Аналіз теорії і практики викладання, програм, підручників і посібників в аспекті досліджуваної проблеми дає підстави стверджувати, що вони не

використовують потенційні можливості дидактики, методики і суміжних наук для ефективного навчання синтаксису. Це зумовлено насамперед тим, що розроблена на тепер методика не враховує сповна змін у меті й завданнях вивчення української мови, особливостей застосування сучасних підходів, інноваційних методів, прийомів, організаційних форм і засобів навчання.

З-поміж причин недостатньої ефективності навчання синтаксису і пунктуації варто назвати такі: неналежну мотивацію; зниження інтересу учнів до навчання; уповільнення темпу навчальної діяльності; недостатнє засвоєння учнями синтаксичної теорії і, як наслідок, – несформованість відповідних умінь (розрізняти словосполучення й речення, типи простого і складного речень; визначати структуру речення і його граматичну основу; розрізняти головні й другорядні члени; розпізнавати синтаксичні функції слів; встановлювати граматичну залежність між членами речення, смислові особливості й ознаки кожного різновиду, невміння використовувати їх під час побудови власних висловлювань тощо).

Наслідком недостатнього засвоєння знань і несформованості навичок є наявність синтаксичних помилок. Це, зокрема, порушення зв'язку між словами у словосполученні; граматична неузгодженість між підметом і присудком; необґрунтоване розчленування присудка; порушення порядку слів; нечіткі смислові зв'язки; одноманітність синтаксичних конструкцій; надуживання однотипними реченнями, що стоять поруч; синтаксична бідність мовлення; нерозвиненість інтонаційної культури учнів тощо.

Не сприяють розв'язанню проблеми також: неоднозначність трактування мовознавцями окремих питань синтаксису; розбіжність у їх інтерпретації в науковій та шкільній граматиках; неврахування в останній внутрішньорівневих зв'язків мовної системи; нереалізованість теорії вивчення морфології на синтаксичній основі; недостатня розробленість теоретичних питань формування мовної компетентності у процесі вивчення синтаксису простого речення, а також комунікативної компетентності на аспектних уроках; недостатня увага до текстологічного підґрунтя навчання

синтаксису, що дає змогу комплексно реалізувати мовну, мовленнєву, соціокультурну й діяльнісну (стратегічну) змістові лінії; нераціональний розподіл навчального часу тощо.

Визначення наукових засад навчання синтаксису української мови в школі потребує: 1) відбору ключових положень мовознавства, психології й дидактики для побудови оптимальної лінгводидактичної моделі; 2) створення на цій основі теоретично обґрунтованої методики навчання, що передбачає вдосконалення змісту, добір оптимальних методів, прийомів, організаційних форм і засобів навчання; 3) апробації та практичної реалізації пропонованої системи навчання синтаксису.

Синтетичний характер речення як основної одиниці синтаксису, наявність у ньому конкретного й абстрактного, часткового й загального, реалізація виражальної, мислеоформлювальної й комунікативної функцій зумовлює необхідність його розгляду в кількох *аспектах*. Найважливіші з-поміж них – *логічний, структурний, семантичний і комунікативний*.

У сучасних синтаксичних теоріях ці аспекти стали основою для формування напрямів, у яких із різною мірою відмежування від інших сторін синтаксичних одиниць розглядається вибірково якась одна сторона (іноді дві й більше).

Логічний (логіко-синтаксичний, логіко-граматичний) *напрямок* у мовознавстві пов'язаний із традиціями класичної лінгвістики. Його представниками були В. Адмоні, В. Панфілов, П. Чесноков та ін. Цей напрям ґрунтується на діалектичному взаємозв'язку мови й мислення.

Згідно з логічним підходом, синтаксис розглядається як учення про способи вираження думки; основною ознакою речення визнається його здатність формувати, формулювати й передавати думку, а саме речення ототожнюється із судженням. Надалі, в міру розвитку синтаксичної теорії, науковці застерігали від некоректного звуження аналізованого напрямку до ототожнення речення й судження у трактуванні Ф. Буслаєва.

Логічний аспект тісно пов'язаний зі структурним, оскільки думки «відливаються» в ті чи інші структурні схеми речення, а міра членованості думки визначає ступінь членованості речення.

Структурний (конструктивно-синтаксичний, статичний) **напрямок** відзначається першочерговою увагою до структури речення, до тих його елементів, що утворюють структурну схему речення, – абстрагований зразок, за яким може бути побудоване мінімальне самостійне повідомлення.

Прибічники граматичної орієнтації популяризують синтетичну стратегію навчання, в основу якої закладено принцип «від простого до складного». Вони стверджують, що починати необхідно з двоскладного дієслівно-іменного простого речення типу *Літак знижується*, яке містить всі типові ознаки простого речення. Воно стає моделлю для утворення будь-якого речення цього типу.

Мовознавці простежують весь механізм побудови предикативних основ, їх розширення, описують систему утворення простих і складних речень. Можливий і зворотний шлях – від безлічі простих/складних речень до вихідних моделей.

Період захоплення структурними методами, коли семантичний складник розглядався як вторинний, інтерпретаційний, змінився закономірною увагою до смислу речення (Л. Теньєр, Ш. Баллі, Ч. Філлгор та ін.).

Логічний і структурний аспекти вивчення й опису синтаксичних одиниць доповнюються не менш актуальним для методики **семантичним**. Цей аспект дослідження речення представлений кількома науковими напрямами, які по-різному розв'язують проблему. Спільним для них є розмежування мовної (синтаксичної) та мовленнєвої (інформаційної) семантики. Перша пов'язана з системою мови, друга – з мовленням.

Всі рівні смислового зв'язку реалізуються на матеріалі речення – всередині його членів, між ними й між тематичним і рематичним його компонентами. Смисловий зв'язок встановлюється й між реченнями,

надфразними одиницями, мікротемами в тексті й між текстами. Правильно встановлений смисловий зв'язок на всіх рівнях визначає зв'язність висловлювання. Тому важливо вчити учнів встановлювати смислові зв'язки.

Мовленнєва семантика речення багатша, ніж мовна. Вона проявляється у межах мовного значення. Мовленнєвий смисл змінний, він залежить від наповнення структурної схеми конкретними словами, що містять потрібну інформацію. Остання і визначає вибір слів із певним лексичним значенням.

Смисл визначається доцільним добором слів, їх лексичною, смисловою сполучуваністю і є неповторним, унікальним для кожного речення. Натомість відтворювана структура, граматична форма, спільна для багатьох речень, повторюється в них.

Так, речення *Петро був розумний. Море було величне. Зустріч була незабутня.* виражають різний смисл, незважаючи на тотожність структури. Водночас той самий смисл може бути виражений реченнями різної форми: *Сонце освітло галявину. Сонцем освітло галявину. Галявина була освітлена сонцем.* Це свідчить про те, що між смислом і граматичною формою немає усталеного прямого зв'язку.

Смисл речень нескінченно різноманітний, тому неможливо спрогнозувати кількість і смислову палітру потенційних речень.

Їх тематика у підручниках не відзначалася багатством з огляду на те, що смислові речень традиційна методика не приділяла належної уваги, зосереджуючись на їх структурі, формі.

Інтерес науковців до пізнаннєвої парадигми у сучасному мовознавстві сприяв розвиткові **когнітивного синтаксису**, спрямованого на аналіз проєкції синтаксичних конструкцій на структури знань людини.

Розробляючи нову методику навчання синтаксису, необхідно скористатися перевагами реалізації соціокультурної змістової лінії, яка потребує постійного оновлення й розширення тематики. Учні матимуть можливість учитися виражати все розмаїття думок і смислів як у межах

однакових граматичних форм (типів речень), так і тих самих думок і смислів у реченнях різної структури.

Застосування семантичного підходу дає змогу посилити увагу до семантико-стилістичної та інтонаційної сторони синтаксичних одиниць; подолати формалізм у вивченні складних синтаксичних явищ; повернути увагу учнів до синтаксичної синонімії; дати їм можливість усвідомити внутрішні зв'язки між структурою і смислом синтаксичних одиниць.

Зіставлення семантичних варіантів виявляє не лише значеннєві, а й стилістичні, експресивні відтінки.

Посилений інтерес до співвідносних синтаксичних конструкцій, які мають однаковий смисл, але різняться специфікою граматичної форми, зумовила розвиток *стилістичного синтаксису*. Ця галузь мовознавства досліджує функціонування синтаксичних одиниць у різних стилях мовлення, їх стилістичну синонімію (варіативність), стилістичні функції членів речення, порядку слів, варіативність зв'язків між членами речення. Стилістично забарвлені синтаксичні конструкції виражають удосконалений смисл, мають вищий ступінь метафоризації (переосмислення). Завдання методики – встановити шляхи такого ускладнення, надання реченням більшої виразності, зумовленої зміною форми, лексико-синтаксичної сполучуваності тощо.

Комунікативний напрям дослідження синтаксичних одиниць дає змогу глибше й цілеспрямованіше аналізувати їх семантичні й структурні властивості, відкрити нові перспективи вивчення.

Важливим аспектом синтаксичної семантики, значущим в інформаційному плані, є виділення й акцентування того, заради чого будується й промовляється (записується) речення. Розуміння значущості цього аспекту зумовило розвиток *теорії комунікації* й *комунікативного синтаксису*.

Теорія комунікації досліджує факти мови в аспекті використання їх у різних сферах людської діяльності, вивчає мову в плані її використання.

Комунікативний синтаксис розглядає цей розділ граматики з погляду його комунікативного призначення, заради якого синтаксичні засоби й існують.

Питання комунікативного синтаксису та його методичної інтерпретації досліджували Г. Золотова, І. Распопов, І. Ковтунова, Г. Дручиніна, О. Лаптева, Н. Іваницька, О. Селіванова, Н. Гуйванюк та інші науковці. Найбільш розроблений комунікативний аспект простого речення. Основні положення цієї галузі мовознавства, важливі для теорії і практики навчання, – розмежування синтаксичних одиниць на некомунікативні (сполучення слів) та комунікативні (речення, текст), динаміка мовленнєвих одиниць, їх актуальне членування, комунікативні варіанти речень, модальність, роль порядку слів та інтонації у формуванні смислу (змісту) висловлювань тощо.

Комунікативний аспект речення проявляється в актуальному членуванні й виділенні головного, найважливішого у повідомленні, актуалізації інформаційного центру висловлювання. З цією метою використовують логічний наголос, інтонацію, порядок слів, неповні речення, відокремлення як окремо, так і в поєднанні.

Володіючи способами й засобами актуалізації головного, учні усвідомлюють смислову й комунікативну значущість членів речення, вчать створювати тексти, виразно й інтонаційно правильно читати. Вивчення актуального членування забезпечує лінгвістичну основу роботи з розвитку мовлення учнів.

Робота над стилістичними можливостями синтаксичних одиниць продуктивна тільки на матеріалі тексту. *Синтаксис тексту*, як один із аспектів *текстології*, досліджує роль і участь мовних одиниць у створенні тексту; реалізацію його змісту; тематичну цілісність; смислову і структурну вбудованість речень у контекст; їх зв'язність; специфіку адаптації, функціонування і взаємодії в контексті й мовленнєвій ситуації; природу висловлень у конкретних текстових масивах тощо. Текст розглядається як центральне системоутворююче лінгвістичне поняття і трактується як відносно цілісна самостійна одиниця спілкування.

З методичного погляду робота над синтаксисом на матеріалі тексту дає можливість одночасно розв'язувати мотиваційні, освітні, пізнавальні, розвивальні, комунікативні й виховні завдання.

Попри спроби розробників різних синтаксичних теорій абсолютизувати їх роль, жодна з концепцій не стала універсальною основою методики навчання синтаксису. Це пояснюється тим, що всі вони розглядають мовні явища обмежено, у розрізі одного-двох аспектів всупереч їх багатогранності, органічному взаємозв'язку сторін і властивостей. Строгому розмежуванню напрямів дослідження не сприяє сам об'єкт аналізу – речення, поєднання властивостей якого є не механічним зчепленням елементів, а органічним сплавом, у якому важко відмежувати одну властивість від іншої. Це спричиняє суперечливість окремих концепцій.

Так, логічний аспект у деякого з авторів вбирає в себе комунікативний, нерідко розчиняється в структурному. Актуальне питання про семантику речення не може бути вирішене у вузьких рамках одного аспекту. Саме тому визначні лінгвісти О. Потебня, О. Шахматов, О. Пешковський, В. Виноградов та ін. піддавали речення не одно-, а багатоаспектному аналізу. Багатовимірний, об'ємний розгляд синтаксичних засобів дає можливість вичленувати ті ознаки і властивості понять, засвоєння яких найбільшою мірою відповідають меті й завданням курсу української мови.

Підсумовуючи викладене, констатуємо складність порушеної проблеми в усіх розглянутих аспектах її розв'язання.

Актуальність питань навчання синтаксису української мови в ЗНЗ зумовлена кількома вагомими чинниками. Це його виняткова роль у становленні комунікативно компетентної особистості як кінцевої мети курсу, безпосередня й незамісна задіяність у процесах формування, оформлення, комунікативного вираження й передачі думки через речення (основну одиницю синтаксису), в реалізації функціональних можливостей, акумульованих і сфокусованих у синтаксисі різнорівневих засобі мови; забезпечення комунікативно-мовленнєвої діяльності учнів тощо.

У результаті аналізу основних синтаксичних теорій виділено специфічні аспекти й особливості синтаксису як завершального ярусу мовної системи, що синтезує одиниці всіх рівнів мови, відтворює, організовує й забезпечує їх функціонування і взаємодію на синтаксичному рівні.

З'ясовано, що речення – це багатоаспектна синтаксична одиниця, для якої характерна єдність різних і водночас взаємопов'язаних та взаємопроникних сторін.

Різні наукові напрями вичленовують і досліджують такі властивості й *аспекти речення*: **логічний** – його спроможність формувати, оформлювати й передавати думку; **структурний** – наявність структурної схеми; **комунікативний** – властивість речення бути засобом спілкування; **семантичний** – мовну й мовленнєву семантику речення.

Багатоаспектне дослідження мовних явищ дало змогу синтезувати їх найістотніші ознаки, визначені в межах кожного окремо взятого напрямку, в їх системних зв'язках і відношеннях. Розглянуті в статті положення мовознавчої науки є лінгвістичним підґрунтям пропонованої системи навчання синтаксису української мови у 8-9 класах.

Схарактеризованими аспектами не вичерпується все різноманіття підходів до вивчення синтаксичних одиниць. Не виключена поява інших, які дадуть можливість з нових позицій дати вичерпний комплексний аналіз і опис властивостей речення і синтаксису загалом з навчальною метою.

Статья посвящена лингвистическим основам изучения синтаксиса украинского языка в основном звене школы. Автор отмечает интегративную роль синтаксиса, который функционально объединяет единицы всех уровней языковой системы и таким образом обеспечивает себе ведущую роль в осуществлении учащимися речевой деятельности и достижении целей языкового образования в целом. Автор определяет, насколько теория и практика изучения синтаксиса соответствует современным требованиям; характеризует состояние разноаспектных

научных исследований синтаксистов, анализирует разные синтаксические теории и определяет лингвистические основы совершенствования методики изучения синтаксиса.

Ключевые слова: научные основы, совершенствование, методика обучения, синтаксис, функционально интегративная роль, анализ синтаксических теорий, разноаспектное рассмотрение языковых явлений.

This article is dedicated to the principles of linguistic syntax Ukrainian language teaching in primary school. There integrative role of syntax that combines functional units at all levels of the language system and this provides a leading role in the speech of students and achieving the goals of language education in general. Author ascertain to what extent the theory and practice of teaching syntax meet modern requirements, describes the state riznoaspektnykh syntaksystiv research, analyzes basic syntactic theory and defines linguistic principles improve teaching methods syntax.

Keywords: scientific principles, improvement, teaching methodology, syntax, functionally integrative role, syntactic analysis theories, riznoaspektnyy consideration of linguistic phenomena.

Література

1. Бабайцева В.В. Лингвистические основы преподавания синтаксиса в школе и вузе /В.В.Бабайцева //Лингвистические основы преподавания языка. – М.: Наука, 1983. – 272 с. – С. 200–214.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики /Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 342 с.
3. Бондаренко Н.В. Текстцентрична система вивчення державної мови: теоретичний і практичний аспекти / Н.В. Бондаренко //Державотворча й об'єднувальна функції української мови: матеріали міжнародного науково-методичного семінару. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 143–153.
4. Бондарко А.В. Функциональная грамматика /А.В. Бондарко. – Л.: Наука, 1984. – 136 с.

5. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис / І.Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 172 с.
6. Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса / М.В. Всеволодова. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 501 с.
7. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика / С.Я.Єрмоленко. – К.: Наукова думка, 1982. – 210 с.
8. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
9. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А. Золотова. – М.: Наука, 1982. – 368 с.
10. Омельчук С.А. Комунікативно-функційний підхід до вивчення синтаксису / С.А. Омельчук // Дивослово. – 2007. – №1. – С.2–9.
11. Плиско К.М. Синтаксис української мови / К.М.Плиско. – Х.: Основа, 1992. – 149 с.

Literatura

1. Babaitseva V.V. Linyhvystycheskye osnovy prepodavaniya syntaksysa v shkole y vuze / V.V.Babaitseva // Linyhvystycheskye osnovy prepodavaniya yazyka. – М.: Nauka, 1983. – 272 s. – S. 200–214.
2. Batsevych F.S. Osnovy komunikativnoi linyhivistyky / F.S. Batsevych. – К.: Akademiia, 2004. – 342 s.
3. Bondarenko N.V. Tekstotsentrychna systema vyvchennia derzhavnoi movy: teoretychnyi i praktychnyi aspekty / N.V. Bondarenko // Derzhavotvorcha i ob'iednuvalna funktsii ukrainskoi movy: materialy mizhnarodnoho naukovo-metodychnoho seminaru. – Uzhhorod: Lira, 2009. – S. 143–153.
4. Bondarko A.V. Funktsyonalnaia hrammatyka / A.V. Bondarko. – L.: Nauka, 1984. – 136 s.
5. Vykhovanets I.R. Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys / I.R. Vykhovanets. – К.: Lybid, 1993. – 172 s.
6. Vsevolodova M.V. Teoryia funktsyonalno-kommunikativnoho syntaksysa / M.V. Vsevolodova. – М.: Yzd-vo MHU, 2000. – 501 s.

7. Yermolenko S.Ia. Syntaksys i stylistychna semantyka /S.Ia.Yermolenko. – K.: Naukova dumka, 1982. – 210 s.
8. Zahalnoievropeiski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia. – K.: Lenvit, 2003. – 273 s.
9. Zolotova H.A. Kommunikatyvnye aspekty russkoho syntaksysa / H.A. Zolotova. – M.: Nauka, 1982. – 368 s.
10. Omelchuk S.A. Komunikatyvno-funktsiinyi pidkhid do vyvchennia syntaksysu /S.A. Omelchuk //Dyvoslovo. – 2007. – №1. – S.2–9.
11. Plysko K.M. Syntaksys ukrainskoi movy / K.M.Plysko. – Kh.: Osnova, 1992. – 149 s.